

НАУКОВИЙ ВІСНИК

Ужгородського університету

ISSN 2414-0260

серія

ХІМІЯ

випуск №1 (41)

2019

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ «ХІМІЯ»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ISSN 2414-0260

**Засновник і видавець: Державний вищий навчальний
заклад «Ужгородський національний університет»**

Виходить 2 рази на рік

Заснований у жовтні 1996 року

Випуск № 1 (41) 2019

Ужгород – 2019

УДК 54
Н 34

**Науковий вісник Ужгородського університету.
Серія «Хімія». 2019, Випуск № 1 (41)**

Збірник наукових праць друкує статті, які містять теоретичні та практичні результати в галузі хімічних наук, охорони навколишнього природного середовища, а також методики викладання хімії та екології у вищій школі. Публікуються також огляди сучасного стану важливіших наукових проблем у галузі хімії, огляди наукових конференцій, які відбулися в ДВНЗ «УжНУ», а також матеріали присвячені ювілеям.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Барчій І.Є., д.х.н. (Україна)
Заступник головного редактора: Сухарев С.М., д.х.н. (Україна)
Члени редколегії: Антонович В.П., д.х.н. (Україна); Базель Я.Р., д.х.н. (Словаччина); Ворохта М., PhD (Чехія); Драбович Й., д.н. (Польща); Іщенко О.В., д.х.н. (Україна); Марійчук Р.Т., PhD (Словаччина); Мілюкін М.В., д.х.н. (Україна); Онисько М.Ю., к.х.н. (Україна); Онисько П.П., д.х.н. (Україна); П'ясецькі М., PhD (Польща); Переш Є.Ю., д.х.н. (Україна); Пехньо В.І., д.х.н., член-кореспондент НАН України (Україна); Сідей В.І., к.х.н. (Україна); Сливка М.В., к.х.н. (Україна); Студеняк Я.І., к.х.н. (Україна); Федорчук А.О., д.х.н. (Україна)
Технічний помічник редактора: Стерчо І.П., к.х.н. (Україна)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21056-10856Р від 07.11.2014 року (раніше КВ №7972 від 09.10.2003 року).

Збірник наукових праць «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія хімія» внесений у Список наукових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (Наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.; Постанова Президії ВАК України № 1-05/4 від 14.10.2009 р.). Всі статті підлягають незалежному рецензуванню.

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (Протокол № 6 від 30.05.2019 року) та редакційно-видавничою радою університету (Протокол № 5 від 27.05.2019 року).

Адреса засновника та видавця: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 88000, м. Ужгород, вул. Підгірна, 46. тел. (03122)33341, факс: (03122)34202; e-mail: official@uzhnu.edu.ua
Веб-сайт видання: www.visnyk-khim.uzhnu.edu.ua

Адреса редакції:
88000, м. Ужгород, вул. О. Фединця, 53/1
тел./факс (+3803122)35091; e-mail: visnyk-khim@uzhnu.edu.ua

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2019

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCES
OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»**

**SCIENTIFIC BULLETIN OF THE
UZHHOROD UNIVERSITY.**

**Series «Chemistry»
(Sci. Bull. Uzhh. Univ. Ser. Chem.)**

***NAUKOVIJ VÌSNIK UŽGORODS'KOGO
UNÌVERSITETU. Serìâ «Hìmiâ»***

COLLECTION OF THE SCIENTIFIC WORKS

ISSN 2414-0260

**Founder and publisher: State University
«Uzhhorod National University»**

Periodicity of 2 times per year

Founded in October, 1996

Issue № 1 (41) 2019

Uzhhorod – 2019

Scientific Bulletin of the Uzhhorod University.
Series «Chemistry». 2019, Issue № 1 (41)

Naukovij visnik Užgorods'kogo univrsitetu.
Seriâ Himiâ. 2019, Issue № 1 (41)

The collection of scientific works publishes articles that contain theoretical and practical results in the field of chemical sciences and environmental protection. Topics: inorganic chemistry, material science, analytical chemistry, organic chemistry; physical and colloidal chemistry, ecology, environmental safety.

EDITORIAL BOARD BY:

Editor-in-Chief:

Barchij I., Dr. Sci., Ukraine

Deputies of Editor-in-Chief:

Sukharev S., Dr. Sci., Ukraine

Members:

Antonovich V., Dr. Sci., Ukraine; **Bazel Ya.**, Dr. Sci., Slovak Republic; **Drabowicz J.**, Dr. hab., Poland; **Fedorchuk A.**, Dr. Sci., Ukraine; **Ischenko O.**, Dr. Sci., Ukraine; **Mariychuk R.**, PhD, Slovak Republic; **Milyukin M.**, Dr. Sci., Ukraine; **Onysko M.**, PhD, Ukraine; **Onysko P.**, Dr. Sci., Ukraine; **Pekhnyo V.**, Dr. Sci., Corresponding Member of Ukrainian National Academy of Sciences, Ukraine; **Peresh E.**, Dr. Sci., Ukraine; **Piasecki M.**, PhD, Poland; **Sidey V.**, PhD, Ukraine; **Slivka M.**, PhD, Ukraine; **Studeniyak Ya.**, PhD, Ukraine; **Vorokhta M.**, PhD, Czech Republic

Technical Assistant Editors

Stercho I., PhD, Ukraine

Certificate of state registration number KV 21056-10856R from 07.11.2014 (before KV 7972 from 09.10.2003).

Papers published in **Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series «Chemistry»** are considered as publications suitable for Doctoral and PhD thesis (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 06.03.2015, № 261; Decree of the Presidium of HAC of Ukraine from 14.10.2009, № 1.05/4). All manuscripts are subject to independent reviewed.

Recommended for printing of Academic Council State University «Uzhhorod National University» (protocol No. 6 from 30.05.2019) and Editorial and Publishing Council State University «Uzhhorod National University» (protocol No. 6 from 27.05.2019).

Address of founder and publisher: State University «Uzhhorod National University», Pidhirna str. 46, Uzhhorod, 88000, Ukraine. Tel.: (03122)33341, fax: (03122)34202; *e-mail:* official@uzhnu.edu.ua

Website edition: www.visnyk-khim.uzhnu.edu.ua

Address of release editing's:

Fedencja str. 53/1, Uzhhorod, 88000, Ukraine
tel./fax (+3803122)35091; *e-mail:* visnyk-khim@uzhnu.edu.ua

ЗМІСТ (CONTENTS)

2019, Випуск № 1 (41)	Issue № 1 (41)	Стор.
Стецьків А.О., Павлюк В.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ КОМПОНЕНТІВ У СИСТЕМІ Sm-Li-Co-Si ЗА ТЕМПЕРАТУРИ 400°C <i>Stetskiv A., Pavlyuk V. INVESTIGATION OF THE INTERACTION OF COMPONENT IN THE Sm-Li-Co-Si SYSTEM</i>		5-10
Барчій І.Є., Федорчук А.О., Павлюк В.В., Товт В.О., П'ясецькі М., Стерчо І.П. КРИСТАЛІЧНА БУДОВА ТА ХІМІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК У ПРОМІЖНИХ СПОЛУКАХ СИСТЕМИ $Tl_2Se-In_2Se_3-P_2Se_4$ <i>Barchiy I.E., Fedorchuk A.A., Pavlyuk V.V., Tovt V.A., Piasecki M., Stercho I.P. CRYSTAL STRUCTURE AND CHEMICAL BOND IN INTERMEDIATE COMPOUNDS OF $Tl_2Se-In_2Se_3-P_2Se_4$ SYSTEM</i>		11-19
Марчук О.В. СТРУКТУРНИЙ ТИП $La_2PbSi_2S_8$ <i>Marchuk O.V. $La_2PbSi_2S_8$ STRUCTURE TYPE</i>		20-24
Переш Є.Ю., Сідей В.І., Зубака О.В., Перець М.І. СПОЛУКИ $A_3B_2C_9$ (A – K, Rb, Cs; B – As, Sb, Bi; C – Cl, Br, I): ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗМІНИ ТА ПРОГНОЗ ВЛАСТИВОСТЕЙ <i>Peresh E.Yu., Sidey V.I., Zubaka O.V., Perets M.I. THE $A_3B_2C_9$ (A – K, Rb, Cs; B – As, Sb, Bi; C – Cl, Br, I) COMPOUNDS: REGULARITIES AND PREDICTION OF SOME PROPERTIES</i>		25-31
Малаховська Т.О., Глух О.С., Погодін А.І., Філеп М.Й., Сабов М.Ю., Стасюк Ю.М., Барчій І.Є. ФІЗИКО-ХІМІЧНА ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ <i>Malakhovska T.O., Glukh O.S., Pogodin A.I., Filep M.J., Sabov M.Yu., Stasyuk, Yu M., Barchiy I.E. PHYSICO-CHEMICAL INTERACTION IN THE $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$</i>		32-37
Сабов В.І., Поторій М.В., Кітик І.В., Філеп М.Й., Погодін А.І., Сабов М.Ю. ВЗАЄМОДІЯ КОМПОНЕНТІВ У СИСТЕМАХ $AgSbP_2Se_6 - AgSbSe_2 (Sb_4(P_2Se_6)_3)$ <i>Sabov V.I., Potorij M.V., Kityk I.V., Filep M.J., Pogodin A.I., Sabov M.Yu. INTERACTION IN THE $AgSbP_2Se_6 - AgSbSe_2 (Sb_4(P_2Se_6)_3)$ SYSTEM</i>		38-42
Філеп М.Й., Малаховська Т.О., Погодін А.І., Сабов М.Ю. ВСТАНОВЛЕННЯ КВАЗІБІНАРНИХ ПЕРЕРІЗІВ У ПОТРІЙНІЙ ВЗАЄМНІЙ СИСТЕМІ $Tl_2Se+SnTe \leftrightarrow Tl_2Te+SnSe$ <i>Filep M.J., Malakhovska T.O., Pogodin A.I., Sabov M.Yu. DETERMINATION OF THE QUASI BINARY SECTIONS IN THE TERNARY RECIPROCAL SYSTEM $Tl_2Se+SnTe \leftrightarrow Tl_2Te+SnSe$</i>		43-48
Скрипинець Ю.В., Єгорова А.В., Войтюк О.Д., Антонович В.П. ЛЮМІНЕСЦЕНТНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ДОЛУТЕГРАВІРУ НАТРІЮ В ТАБЛЕТКАХ <i>Scrypynets Yu.V., Yegorova A.V., Voitiuk O.D., Antonovich V.P. LUMINESCENT DETERMINATION OF DOLUTEGRAVIR SODIUM IN TABLETS</i>		49-55
Сухарева О.Ю., Симканич О.І., Сухарев С.М. ВИЗНАЧЕННЯ СУМАРНОГО ВМІСТУ АЛЬДЕГІДІВ У СНІГОВОМУ ПОКРИВІ ЯК ІНДИКАТОРА СТАНУ ПОВІТРЯ МІСТ <i>Sukhareva O.Yu., Symkanich O.I., Sukharev S.M. DETERMINATION OF THE TOTAL ALDEHYDES CONTENT IN THE SNOW COVER AS AN INDICATOR OF URBAN AIR STATUS</i>		56-60
Волянська О.В., Мироняк М.О., Манзюк М.В., Лабяк О.В., Ніколенко М.В. МЕМБРАННИЙ ПОТЕНЦІОМЕТРИЧНИЙ СЕНСОР ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ЕТОНІУ <i>Volnyanska O.V., Mironyak M.O., Manzyuk M.V., Labyak O.V., Nikolenko M.V. MEMBRANE POTENTIOMETRIC SENSOR FOR ETONIUM DETERMINATION</i>		61-67
Калініченко А.О., Арсенєва Л.Ю. МАС-ЧУТЛИВИЙ СЕНСОРНИЙ МАСИВ ТА МЕТОД РЕГРЕСІЇ НА ЛАТЕНТНІ СТРУКТУРИ ДЛЯ ЕКСПРЕС-ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ МІКРООРГАНІЗМІВ КОВБАС <i>Kalinichenko A.A., Arseniyeva L.U. MASS-SENSITIVE SENSOR ARRAY AND PARTIAL LEAST SQUARES REGRESSION FOR RAPID DETERMINATION OF TOTAL MICROORGANISM NUMBER IN SAUSAGES</i>		68-75
Теличка В.С., Фізер О.І., Фізер М.М., Русин І.Ф., Лендел В.Г. ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЛОКАЛІЗАЦІЇ ЗАРЯДУ У ЧЕТВЕРТИННИХ АМОНІЄВИХ КАТІОНАХ НА ПРИКЛАДІ ЦЕТИЛПІРИДИНІУ <i>Telychka V.S., Fizer O.I., Fizer M.M., Rusyn I.F., Lendel V.G. THEORETICAL INVESTIGATION OF CHARGE DELOCALIZATION IN QUATERNARY AMMONIUM CATIONS IN THE CASE OF CETYLPYRIDINIUM</i>		76-80

Григорка Г.В., Фізер М.М., Фізер О.І., Сливка М.В., Фаринюк Ю.І., Лендел В.Г. СИНТЕЗ, СПЕКТРАЛЬНЕ ТА ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 5-(2-ГІДОКСИФЕНІЛ)-4-МЕТАЛІЛ-1,2,4-ТРИАЗОЛ-3-ТІОНУ	81-85
<i>Hryhorka H.V., Fizer M.M., Fizer O.I., Slivka M.V., Faryniuk Yu.I., Lendel V.G. TAUTOMERIC FORMS OF 5-(2-HYDROXYPHENYL)-4-METHYL-1,2,4-TRIAZOLE-3-THIONE: SPECTRAL AND THEORETICAL STUDIES</i>	
Кут М.М., Онисько М.Ю., Лендел В.Г. ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ АРИЛТЕЛУРТРИХЛОРИДІВ З 2-S-АЛКЕНІЛЬНИМИ ПОХІДНИМИ ХІНАЗОЛОНУ	86-89
<i>Kut M., Onysko M., Lendel V. INVESTIGATION OF INTERACTION OF 2-S-ALKENYL DERIVATIVE QUINAZOLONE ARYLTELLURIUM TRICHLORIDES</i>	
Кут М.М., Онисько М.Ю., Лендел В.Г. ЕЛЕКТРОФІЛЬНА ЦИКЛІЗАЦІЯ 6-МЕТАЛІЛТІО-5-ФЕНІЛ-1,5-ДИГІДРО-4Н-ПІРАЗОЛО[3,4-d]ПІРИМІДІН-4-ОНУ <i>n</i> -МЕТОКСИФЕНІЛТЕЛУР-ТРИХЛОРИДОМ	90-93
<i>Kut M., Onysko M., Lendel V. ELECTROPHILE CYCLIZATION OF 6-METHALLYTHIO-5-PHENYL-1,5-DIGIDRO-4H-PYRAZOLO[3,4-d]PYRIMIDIN-4-ON BY p-METOXYPHENYLTELLURIUM TRICHLORIDE</i>	
Мільович С.С., Гомонай В.І., Фізер М.М., Сідей В.І. ІОНООБМІННА СОРБЦІЯ ІОНІВ ДЕЯКИХ МЕТАЛІВ НА КЛИНОПТИЛОЛІТІ З ВОДНИХ РОЗЧИНІВ ТА ҐРУНТІВ. ТЕОРЕТИЧНІ РОЗРАХУНКИ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	94-99
<i>Milyovich S.S., Gomonaj V.I., Fizer M.M., Sidey V.I. ION-EXCHANGE SORPTION OF SOME METAL IONS ON CLINOPOTHYLOLITE FROM WATER SOLUTIONS AND SOILS. THEORETICAL CALCULATIONS AND EXPERIMENTAL STUDIES</i>	
Вашкеба Н.Б., Козьма А.А., Голуб Н.П., Голуб Є.О., Гомонай В.І. ТЕРМОДИНАМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПІРОФОСФАТУ КАЛЬЦІЮ Ca ₂ P ₂ O ₇ : ПОРІВНЯННЯ РІЗНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ОДЕРЖАННЯ НОВИХ ДАНИХ	100-105
<i>Vashkeba N.B., Kozma A.A., Golub N.P., Golub E.O., Gomonaj V.I. THERMODYNAMIC PROPERTIES OF CALCIUM PYROPHOSPHATE Ca₂P₂O₇: COMPARISON OF DIFFERENT RESULTS AND OBTAINING OF NEW DATA</i>	
Чундак С.Ю., Роман Л.Ю., Горбей В.І. МОНІТОРИНГ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ВОДИ РІЧКИ ЛЮТА	106-111
<i>Roman L.Yu., Chundak S.Yu., Gorbey V.I. ENVIRONMENTAL MONITORING OF THE LUTA RIVER WATER STATE</i>	
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ	112-115
ЗМІСТ	116-117

УДК 544.016.2:(546.683+546.24+546.81+546.87)

¹Малаховська Т.О., к.х.н., с.н.с.; ²Глух О.С., к.х.н., доц.; ¹Погодін А.І., к.х.н., с.н.с.;
¹Філеп М.Й., к.х.н., с.н.с.; ³Сабов М.Ю., к.х.н., доц.;
¹Стасюк Ю.М., н.с.; ³Барчій І.Є., д.х.н., проф.

ФІЗИКО-ХІМІЧНА ВЗАЄМОДІЯ В СИСТЕМІ $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$

¹ДВНЗ «Ужгородський національний університет», НДІ Фізики і хімії твердого тіла,
88000, м. Ужгород, вул. Волошина 54;

²ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Кафедра екології та охорони
навколишнього середовища,
88000, м. Ужгород, вул. Підгірна 46;

³ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Кафедра неорганічної хімії,
88000, м. Ужгород, вул. Підгірна 46;
e-mail: tetyana.malakhovska@uzhnu.edu.ua

Вступ

Модифікація складу індивідуальних сполук, шляхом отримання гомогенних (тверді розчини) або гетерогенних (евтектичні сплави) композитів на їх основі, дає можливість контролювати змінювати фізичні параметри отриманих фаз, що суттєво розширює коло перспективних матеріалів електронної техніки [1-3]. У цьому аспекті використання тернарних халькогенідів талію(I) складу Tl_4PbTe_3 , Tl_9BiTe_6 , що належать до структурного типу Tl_5Te_3 [4-6], викликає значний інтерес завдяки аномально низькій фононній теплопровідності [7-10]. Це зумовлено наявністю в їх структурі важкого центрального атома в асиметричному координаційному оточенні, що підтверджується наявністю нелінійно-оптичних ефектів у кристалах Tl_4PbTe_3 [11]. Сполуки Tl_4PbTe_3 , Tl_9BiTe_6 , $TlBiTe_2$ є термічно стабільні та володіють високими значеннями термоелектричної добротності [7-10, 12, 13].

Встановлення можливості модифікації складу вихідних тернарних сполук талію(I) Tl_4PbTe_3 , Tl_9BiTe_6 та $TlBiTe_2$ шляхом експериментального дослідження характеру фізико-хімічної взаємодії на їх основі є основною метою даної наукової роботи.

Використання сучасних методів дослідження механізмів фазоутворення у складних телуридних системах дозволить оптимізувати технологічні умови отримання

полікристалічних та монокристалічних зразків для подальшої розробки нових функціональних матеріалів на модифікованих зразках складних телуридів талію(I), з можливістю їх використання в якості перспективних матеріалів в області енергоощадних технологій [1-3]. Попередньо проведена триангуляція системи $Tl_2Te-PbTe-Bi_2Te_3$ [14], вивчення характеру фізико-хімічної взаємодії у квазіподвійних системах $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6$, $Tl_4PbTe_3-TlBiTe_2$ [15], встановлення ширини граничних твердих розчинів на основі вихідних потрійних телуридів було основою для подальшого вивчення фазових рівноваг у квазіпотрійній системі $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$. Квазіпотрійна система утворена трьома квазіподвійними, дві з яких евтектичного типу $Tl_4PbTe_3-TlBiTe_2$ (евтектика e2 відповідає 36 мол.% $TlBiTe_2$, 756 K) та $Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ (евтектика e1 відповідає 52 мол.% Tl_9BiTe_6 , 775 K), а також $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6$, яка характеризується утворенням неперервного ряду твердих розчинів без екстремальних точок на кривих ліквідусу і солідуса [15].

Експериментальна частина

Для дослідження характеру фазових рівноваг у системі $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ було синтезовано 27 сплавів. Склад сплавів підбирали таким чином, щоб вони відповідали вузлам симплексної решітки,

найбільш характерним точкам в середині квазіпотрійної системи, а також дали можливість встановити області існування окремих фаз.

Синтез бінарних, тернарних сполук та ряду сплавів квазіпотрійної системи виконували у вакуумованих до 0.13 Па кварцових ампулах, використовуючи прямий одноконтурний температурний метод. Регулювання і контроль температури проводили за допомогою хромель-алюмелевої термопари та електронної регулюючої системи РИФ-101, що забезпечувала програмований режим нагрівання і охолодження печі. Режим синтезу підбирали на основі діаграм стану квазіподвійних систем $Tl_2Te-PbTe$, $Tl_2Te-Bi_2Te_3$, $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6$, $Tl_4PbTe_3-TlBiTe_2$ та $Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ [15-17], який включав нагрів шихти стехіометричного складу зі швидкістю 50 К/год до 930 К із наступною витримкою за даної температури 24 год., всі компоненти і продукти взаємодії знаходилися у розплавленому вигляді, що сприяло завершенню хімічної взаємодії. Охолодження до експериментально підбраної температури відпау 473 К здійснювали зі швидкістю 30 К/год. Відпал проводили протягом 480 год. Охолодження до кімнатної температури – в режимі виключеної печі.

Дослідження тернарних сполук та сплавів системи проводили методами диференційного термічного аналізу (ДТА) (хромель-алюмелева диференціальна термопара, мікропроцесорний регулятор температур RE-205 з тиристорами ВТА 40-800В) та рентгенівського фазового аналізу РФА, (дифрактометр ДРОН 4-07, випромінювання CuK_{α} Ni-фільтр).

За результатами, що одержано на основі математичних розрахунків, шляхом математичного моделювання методом “рухомих” симплексних трикутників [16], та з врахуванням експериментальних даних ізотермічного перерізу при 473 К квазіпотрійної системи $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ (рис. 1), побудовано проекцію поверхні ліквідусу (рис. 2) на концентраційний трикутник та просторову діаграму стану (рис. 3).

Результати та їх обговорення

Досліджувана система характеризується утворенням граничних твердих розчинів на основі НРТР $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ та на основі $TlBiTe_2$ (рис. 1). Найбільшою областю гомогенності володіє твердий розчин на основі $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$, що простягається вздовж сторони $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6$ концентраційного трикутника.

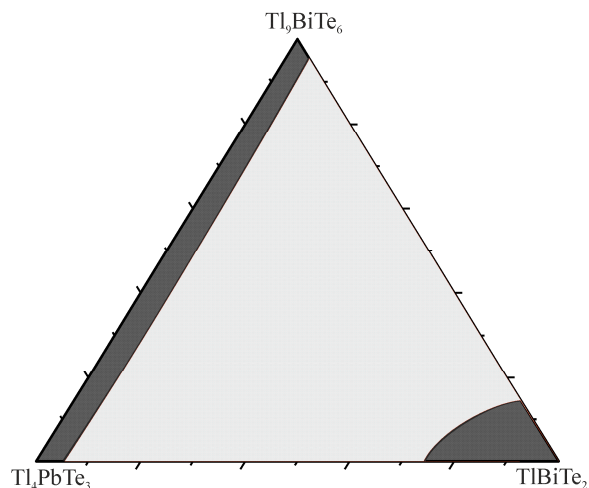
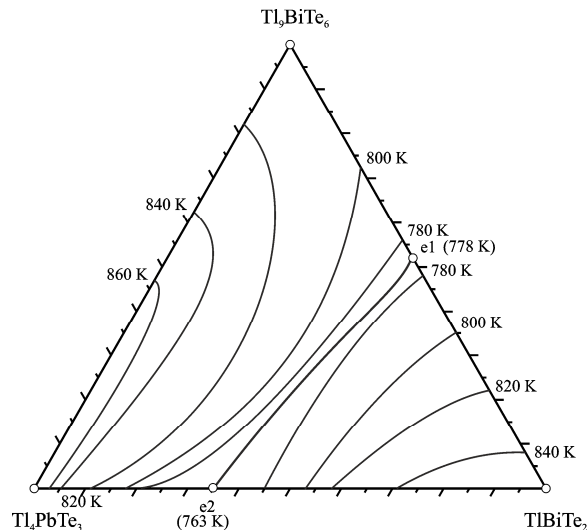

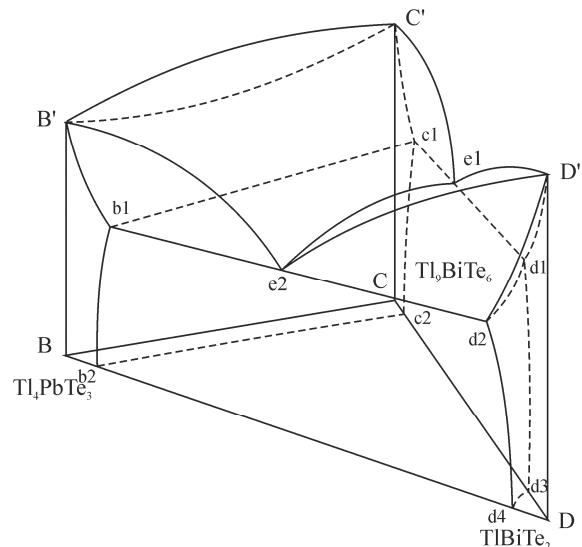
Рис. 1. Ізотермічний переріз квазіпотрійної системи $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$.

Температури первинної кристалізації сплавів у поєднанні із літературними даними використовували в якості вихідного масиву для побудови проекції поверхні ліквідусу (рис. 2). Детальний хід ліній моноваріантних рівноваг у квазіпотрійній системі $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$, які поділяють 2 поля первинних кристалізацій на основі твердого розчину $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ ($Tl_4PbTe_3-e_2-e_1-Tl_9BiTe_6-Tl_4PbTe_3$) та тернарної фази $TlBiTe_2$ ($TlBiTe_2-e_1-e_2-TlBiTe_2$), визначали за допомогою поліноміального аналізу.

Поля первинних кристалізацій перетинаються вздовж лінії моноваріантної евтектичної рівноваги e_1-e_2 . Даний моноваріантний евтектичний процес $L \leftrightarrow (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x} + (TlBiTe_2)$ відбувається в інтервалі температур від 778 К (евтектика e_1) до 763 К (евтектика e_2).

Рис. 2. Проекція поверхні ліквідусу квазіпотрійної системи $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ на концентраційний трикутник.

Рис. 3. Просторова діаграма стану квазіпотрійної системи $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$.

Характер фізико-хімічної взаємодії в квазіпотрійній системі $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ добре описує побудована просторова діаграма стану (рис. 3).

Ліквідус системи $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ складається з двох поверхонь первинної кристалізації: $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ – твердого розчину (обмежена лініями $B'e_2e1C'B'$) і $(TlBiTe_2)$ – твердого розчину (обмежена лініями $D'e_2e1D'$), які перетинаються вздовж лінії моноваріантної рівноваги $e1-e2$. Підліквідусна і надсолідусна частини характеризуються трьома об'ємами: співіснування кристалів $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ – фази і розплаву L (обмежений площинами $B'e_2e1C'B'$, $B'e_2b1B'$, $C'e1c1C'$, $B'b1c1C'B'$, $b1e2e1c1b1$), співіснування кристалів $(TlBiTe_2)$ – фази і розплаву L (обмежений площинами $D'e_2e1D'$, $D'e2d2D'$, $D'e1d1D'$, $D'd1d2D'$, $d1e1e2d2d1$), а також співіснування кристалів $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ – фази і розплаву L (обмежений площинами $b1e2e1c1b1$, $d1e1e2d2d1$, які утворюються переміщенням малих сторін конодного трикутника, і $b1c1d1d2b1$ – утворюється лінійчатою поверхнею шляхом переміщення великої сторони конодного трикутника від евтектичної горизонталі $c1-d1$ системи $Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ до евтектичної горизонталі $b1-d2$ системи $Tl_4PbTe_3-TlBiTe_2$).

Солідус системи утворюють поверхні закінчення кристалізації $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ – фази ($B'b1c1C'B'$), $(TlBiTe_2)$ – фази ($D'd1d2D'$) та евтектична площина ($b1c1d1d2b1$), яка відповідає закінченню сумісної кристалізації α - і γ -фаз. Нижче температури евтектичного перетворення, який відбувається при 778–763 K $L \leftrightarrow (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x} + (TlBiTe_2)$ всі сплави перебувають в твердому стані. У зв'язку з тим, що $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ – неперервний ряд твердих розчинів на основі сполук Tl_4PbTe_3 та Tl_9BiTe_6 розглядається як фаза змінного складу, дана система поводить себе як псевдодвохкомпонентна $TlBiTe_2-(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ (твердий розчин). Це означає, що всі сплави, поза областю гомогенності вихідних компонентів, в твердому стані характеризуються наявністю двох фаз $(TlBiTe_2) + (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$.

Квазіпотрійна система $Tl_4PbTe_3-Tl_9BiTe_6-TlBiTe_2$ характеризується утворенням твердих розчинів $(TlBiTe_2)$ та $(Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$, і проходженням відповідних рівноважних процесів:

- неваріантний процес плавлення $Tl_4PbTe_3 - Tl_4PbTe_3(sol) \leftrightarrow Tl_4PbTe_3(liq)$ (880 K);
- неваріантний процес плавлення $Tl_9BiTe_6 - Tl_9BiTe_6(sol) \leftrightarrow Tl_9BiTe_6(liq)$ (810 K);
- неваріантний процес плавлення $TlBiTe_2 - TlBiTe_2(sol) \leftrightarrow TlBiTe_2(liq)$ (851 K);

- подвійний нонваріантний евтектичний процес (точка e1) – $L \leftrightarrow (TlBiTe_2) + (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ (778 K);
- подвійний нонваріантний евтектичний процес (точка e2) – $L \leftrightarrow (TlBiTe_2) + (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ (763 K);
- моноваріантний евтектичний процес (лінія e1–e2) – $L \leftrightarrow (TlBiTe_2) + (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x}$ (інтервал температур 778–763 K).

За результати ДТА, РФА та математичного моделювання вивчено характер фізико-хімічної взаємодії в квазіпотрійній системі Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$, побудовано ізотермічний переріз, проекцію поверхні ліквідусу на концентраційний трикутник та просторову діаграму стану системи, встановлено детальний хід ліній моноваріантних рівноваг, утворення нових складних сполук не зафіксовано.

Список використаних джерел

1. Anatyshuk L.I., Havrylyuk N.V., Lysko V.V. Methods and Equipment for Quality Control of Thermoelectric Materials. *Journal of electronic materials*. 2012, 1–6.
2. Quansheng Guo, Abdeljalil Assoud, Kleinke H. Improved bulk materials with thermoelectric figure-of-merit greater than 1: $Tl_{10-x}Sn_xTe_6$ and $Tl_{10-x}Pb_xTe_6$. *Advanced Energy Materials*. 2014, 4(14), 1400348.
3. Kuropatwa B.A., Assoud Abdeljalil, Kleinke H. Phase range and physical properties of the thallium tin tellurides $Tl_{10-x}Sn_xTe_6$ ($x \leq 2.2$). *Journal of Alloys and Compounds*. 2011, 509, 6768–6772.
4. Bhan S., Schubert K. Kristallstruktur von Tl_5Te_3 und Tl_2Te_3 . *J. Less-Common Metals*. 1970, 20, 229–235.
5. Bradtmoeller S., Boettcher P. Darstellung und Kristallstruktur von $SnTl_4Te_3$ und $PbTl_4Te_3$. *Zeitschrift fuer Anorganische und Allgemeine Chemie*. 1993, 619, 1155–1160.
6. Doert T., Boettcher P. Crystal structure of bismuthnonathallium hexatelluride, $BiTl_9Te_6$. *Z. Kristallogr.* 1994, 2, 95.
7. Kosuga A., Kurosaki K., Muta H., Yamanaka S. Thermoelectric properties of Tl – X – Te ($X=Ge, Sn,$ and Pb) compounds with low lattice thermal conductivity. *J. Appl. Phys.* 2006, 99, 063705.
8. Wölfing B., Kloc C., Teubner J., Bucher E. High performance thermoelectric Tl_9BiTe_6 with an extremely low thermal conductivity. *Phys. Rev. Lett.* 2001, 86(19), 4350–4353.
9. Kurosaki K., Kosuga A., Yamanaka S. Thermoelectric properties of $TlBiTe_2$. *J. Alloy Compd.* 2003, 351(1-2), 279–282.
10. Yamanaka S., Kosuga A., Kurosaki K. Thermoelectric properties of Tl_9BiTe_6 . *J. Alloy Compd.* 2003, 352(1-2), 275–278.
11. Malakhovskaya-Rosokha T.A., Filep M.J., Sabov M.Yu., Barchiy I.E., Fedorchuk A.O., Plucinski K.J. IR operation by third harmonic generation of Tl_4PbTe_3 and Tl_4SnS_3 single crystals. *Journal of Materials Science: Materials in Electronics*. 2013, 24(7), 2410–2413.
12. Kurosaki K., Kosuga A., Muta H., Yamanaka S. Thermoelectric Properties of Thallium Compounds with Extremely Low Thermal Conductivity. *Mater. Trans.* 2005, 46(7), 1502–1505.
13. Quansheng Guo, Meghan Chan, Kuropatwa B.A., Kleinke H. Enhanced Thermoelectric Properties of Variants of Tl_9SbTe_6 and Tl_9BiTe_6 . *Chem. Mater.* 2013, 25, 4097–4104.
14. Малаховська Т.О., Барчий О.І., Переш Є.Ю., Барчий І.Є., Сабов М.Ю. Триангуляція системи Tl_2Te – $PbTe$ – Bi_2Te_3 . *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Сер. "Хімія"*. 2007, 17, 15–19.
15. Барчий І.Є., Сабов М.Ю., Глух О.С., Малаховська-Росоха Т.О. Нові термоелектричні матеріали на основі твердих розчинів складних сполук системи Tl_2Te – $PbTe$ – Bi_2Te_3 . *Наук. вісник Волинського у-ту ім. Лесі Українки. Серія "Хімічні науки"*. 2010, 16, 18–24.
16. Барчий І.Є. Математичне моделювання фазових рівноваг у квазітернарній системі Tl_2S – Tl_2Se – Tl_5Se_2I . *Укр. хім. журн.* 2001, 67(11), 18–23.
17. Малаховська Т.О., Сабов М.Ю., Барчий І.Є., Переш Є.Ю. Деякі особливості фізико-хімічної взаємодії у системі Tl_2Te – $PbTe$. *Наук. вісник Ужгородського у-ту. Сер. "Хімія"*. 2008, 19, 8–10.
18. Барчий І.Є., Переш Є.Ю., Лазарев В.Б., Ворошилов Ю.В., Ткаченко В.І. Фазові рівноваги в системах $Tl_2Se(Te)$ – $Bi_2Se_3(Te_3)$, Tl_9Bi – $Se(Te)$ і свойства образуючихся соединений. *Неорган. матеріали*. 1988, 24(11), 1791–1795.

Стаття надійшла до редакції: 10.04.2019.

PHYSICO-CHEMICAL INTERACTION IN THE Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$

¹Malakhovska T.O., ²Glukh O.S., ¹Pogodin A.I., ¹Filep M.J.,
³Sabov M.Yu., ¹Stasyuk, Yu M., ³Barchiy I.E.

¹*Uzhhorod National University, Research institute of physics and chemistry of solid states,
88000, Uzhhorod, Voloshyna str. 54;*

²*Uzhhorod National University, Department of ecology and environmental protection, 88000,
Uzhhorod, Pidhirna str. 46*

³*Uzhhorod National University, Department of inorganic chemistry,
88000, Uzhhorod, Pidhirna str. 46
e-mail: tetyana.malakhovska@uzhnu.edu.ua*

Using DTA, XRD and mathematical modelling methods the character of physicochemical interaction in the Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$ quasiternary system was studied, the isothermal section at the temperature of 473 K, projection of the liquidus surface and 3D state phase diagram was investigated. The detailed course of the lines of monovariant equilibria is established by the using of polynomial analysis. Formation of the new compounds in the Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$ system is not found.

The main purpose of this scientific work was to establish the possibility of modifying the composition of the initial ternary compounds of thallium (I) Tl_4PbTe_3 , Tl_9BiTe_6 та $TlBiTe_2$, by experimentally studying of physico-chemical interaction on the basis of their.

This quasiternary system is formed by three quasibinary sections, two of which belong to eutectic type Tl_4PbTe_3 – $TlBiTe_2$ (the eutectic e2 – 36 mol.% $TlBiTe_2$, 756 K) and Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$ (the eutectic e1 – 52 mol.% Tl_9BiTe_6 , 775 K), and the Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 system, which is characterized by the formation of unlimited solid solutions without extreme points on the liquidus and solidus curves.

To study the physico-chemical interaction in the Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$ system was synthesised a number of points. The synthesis of binary, ternary compounds and the number of alloys was carried out in evacuated (0.13 Pa) quartz ampoules using a direct one-temperature method. The maximum synthesis temperature on 50-70 K exceeds the melting point of the most initial component. Annealing was performed for 480 hours at a temperature of 473 K. Cooling to room temperature – in the mode of the off oven.

On the basis of the obtained results it was established that the fields of primary crystallization intersect along the line of monovariant eutectic equilibrium e1-e2. This monovariant eutectic process $L \leftrightarrow (Tl_4PbTe_3)_x(Tl_9BiTe_6)_{1-x} + (TlBiTe_2)$ takes place in the temperature range from 778 K (eutectic e1) to 763 K (eutectic e2). The character of the physico-chemical interaction in the quasiternary system Tl_4PbTe_3 – Tl_9BiTe_6 – $TlBiTe_2$ describes well the plot space phase diagram.

Keywords: Thermal analysis; X-ray diffraction; Physico-chemical interaction; Quasiternary system; Quasibinary sections; Isothermal section; Projection of liquidus surface; Solid solution.

References

1. Anatyчук L.I., Havrylyuk N.V., Lysko V.V. Methods and Equipment for Quality Control of Thermoelectric Materials. *Journal of electronic materials*. 2012, 1–6.
2. Quansheng Guo, Abdeljalil Assoud, Kleinke H. Improved bulk materials with thermoelectric figure-of-merit greater than 1: $Tl_{10-x}Sn_xTe_6$ and $Tl_{10-x}Pb_xTe_6$. *Advanced Energy Materials*. 2014, 4(14), 1400348.
3. Kuropatwa B.A., Assoud Abdeljalil, Kleinke H. Phase range and physical properties of the thallium tin tellurides $Tl_{10-x}Sn_xTe_6$ ($x \leq 2.2$). *Journal of Alloys and Compounds*. 2011, 509, 6768–6772.
4. Bhan S., Schubert K. Kristallstruktur von Tl_5Te_3 und Tl_2Te_3 . *J. Less-Common Metals*. 1970, 20, 229–235.
5. Bradtmoeller S., Boettcher P. Darstellung und Kristallstruktur von $SnTl_4Te_3$ und $PbTl_4Te_3$. *Zeitschrift fuer Anorganische und Allgemeine Chemie*. 1993, 619, 1155–1160.

6. Doert T., Boettcher P. Crystal structure of bismuthnonathallium hexatelluride, BiTl_9Te_6 . *Z. Kristallogr.* 1994, 2, 95.
7. Kosuga A., Kurosaki K., Muta H., Yamanaka S. Thermoelectric properties of Tl-X-Te ($\text{X}=\text{Ge}, \text{Sn}, \text{and Pb}$) compounds with low lattice thermal conductivity. *J. Appl. Phys.* 2006, 99, 063705.
8. Wölfing B., Kloc C., Teubner J., Bucher E. High performance thermoelectric Tl_9BiTe_6 with an extremely low thermal conductivity. *Phys. Rev. Lett.* 2001, 86(19), 4350–4353.
9. Kurosaki K., Kosuga A., Yamanaka S. Thermo-electric properties of TlBiTe_2 . *J. Alloy Compd.* 2003, 351(1-2), 279–282.
10. Yamanaka S., Kosuga A., Kurosaki K. Thermoelectric properties of Tl_9BiTe_6 . *J. Alloy Compd.* 2003, 352(1-2), 275–278.
11. Malakhovskaya-Rosokha T.A., Filep M.J., Sabov M.Yu., Barchiy I.E., Fedorchuk A.O., Plucinski K.J. IR operation by third harmonic generation of Tl_4PbTe_3 and Tl_4SnS_3 single crystals. *Journal of Materials Science: Materials in Electronics.* 2013, 24(7), 2410–2413.
12. Kurosaki K., Kosuga A., Muta H., Yamanaka S. Thermoelectric Properties of Thallium Compounds with Extremely Low Thermal Conductivity. *Mater. Trans.* 2005, 46(7), 1502–1505.
13. Quansheng Guo, Meghan Chan, Kuropatwa B.A., Kleinke H. Enhanced Thermoelectric Properties of Variants of Tl_9SbTe_6 and Tl_9BiTe_6 . *Chem. Mater.* 2013, 25, 4097–4104.
14. Malakhovska T.O., Barchii O.I., Peresh Ye.Yu., Barchii I.E., Sabov M.Yu. Triangulation of the $\text{T}_2\text{Te-PbTe-Bi}_2\text{Te}_3$ system. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series «Chemistry».* 2007, 17, 15–19 (in Ukr.).
15. Barchii I.E., Sabov M.Yu., Glukh O.S., Malakhovska-Rosokha T.O. New Thermoelectric Materials Based on Solid Solutions of Compounds $\text{Tl}_2\text{Te-PbTe-Bi}_2\text{Te}_3$ System. *Nauk. visnik Voly`ns`kogo un-tu im. Lesi Ukrainky. Ser. «Khimichni nauky».* 2010, 16, 18–24 (in Ukr.).
16. Barchij I.E. Mathematical design of phase equilibrium in the $\text{Tl}_2\text{S-Tl}_2\text{Se-Tl}_5\text{Se}_2\text{I}$ system. *Ukr. khim. zhurn.* 2001, 67(11), 18–23 (in Ukr.).
17. Malakhovska T.O., Sabov M.Yu., Barchii I.E., Peresh Ye.Yu. Some features of the physico-chemical interaction in the $\text{Tl}_2\text{Te-PbTe}$ system. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series «Chemistry».* 2008, 19, 8–10 (in Ukr.).
18. Barchii I.E., Peresh Ye.Yu., Lazarev V.B., Voroshylov Yu.V., Tkachenko V.Y. Phase equilibria in the $\text{Tl}_2\text{Se}(\text{Te})-\text{Bi}_2\text{Se}_3(\text{Te}_3)$, $\text{Tl}_9\text{Bi-Se}(\text{Te})$ systems and properties of the formed compounds. *Neorgan. mater.* 1988, 24(11), 1791–1795 (in Russ.).